

Disocialna osebnost – petinštirideset let pozneje

Miloš Francišek Kobal¹

Disocialna osebnost je kot strokovni termin umeščena v Mednarodno klasifikacijo bolezni (MKB 10). Primernejša je kot izraz psihopat, ki se še vedno obsežno uporablja v strokovni, popularni literaturi, tudi v medijih. Neprimernost besede »psihopat« je očitna, saj pomeni žalitev in degradacijo prizadete osebe, ne pove pa ničesar o njeni dinamiki. Z uporabo predpone »dis« v izrazu disocialna opozarjamo na dvojnost v vedenju takšnih oseb: na eni strani negativno samopotrjevanje v antisocialnosti, na drugi odkrito ali prikrito samokaznovanje. V disocialnosti je upoštevana osebnostna dinamika, kar naj bi bilo izhodišče za tretma oseb, rehabilitacijo, tudi prevzgojo. Ker je vedenje teh oseb po pravilu v nasprotju s kazenskim zakonikom in drugimi zakoni, je pomen razumevanja disocialne osebnosti v kriminološki in splošni družbeni praksi zelo velik.

Ključne besede: disocialna osebnost, psihopatija, socialni položaj

UDK: 616.89

1 Uvod

V letu 1956 sem kot pravnik in zdravnik začel redno terapevtsko delati v VPD Radeče kot »domski psihiater«, v vseh slovenskih zaporih pa kot »psihiater v zaporu«. Množica obsojencev bi se zdela brezoblična, če ne bi med njimi izstopali nekateri, ki bi jih kot psihiater ocenjeval kot huje motene. Zanje se je takrat uporabljal naziv »psihopat«, ki je pomenil predvsem žaljivko in zavesten, še bolj pa nezaveden odpor oseba do njihovega obstoja in ukvarjanja z njimi. Prav takšne osebe so se pogosto pojavljale v ambulanti »domskega psihiatra«. Domnevali smo, da naj bi bilo takih obsojencev 10–30 % zaporniške populacije.²

V spominu so mi ostali predvsem tisti, ki jih je bilo mogoče vključiti v individualni, pozneje skupinski tretma. Eden izmed njih je bil Božo, ki je ubil svojo ženo. Med preiskavo si je zarinil nož v območje srca, a je ostal živ. Zapor je težko prenašal. Že pri rahlejšem vzburjenju je pobesnel in vsaj dvakrat rušil prostore in stekleno steno na hodniku zapora. Vključen v tretma je postopoma spoznaval izvor svojih nasilniških in samokaznovanih impulzov. Po odpustu iz zapora je šel za mano v ambulanto in na dvorišče (jedilnica) takratnega Centra za mentalno zdravje, Poljanski nasip 58 v Ljubljani. Postopoma je postal običajen občan, ne brez težav in povzročanja nevšečnosti. To sva urejala s

skupnimi napori. V drugi polovici svojega življenja je bil vzoren mož (druge) žene in skrben oče svoji hčerki.

Manj spodbuden bi bil opis obsojenca, imenoval ga bom Ivan, ki je vpricho sodnice med razpravo zabodel svojo (nekdanjo) partnerko. Med preiskavo je sebe hudo telesno poškodoval. V zaporu se je obračal name, ne ravno prijetno, vendar z obojestranskimi prizadevanji, da bi mu bilo prestajanje kazni znosno. Tako je spoznal psihiatrijo. Po prihodu iz zapora se je pojavil v Centru za mentalno zdravje, kjer so mu v rehabilitacijski enoti uredili stanovanje in zaposlitev. Kmalu jo je pustil. Začel je prihajati v stavbo na Poljanskem nasipu, doživljal jo zavestno in nezavedno kot nekakšen svoj dom. Razbremenil sem kolege in sem sodelovanje z Ivanom sprejel kot izziv. Odtlej sva se gibala na robu približne urejenosti, pri čemer je bila ves čas pred očmi nevarnost nasilja.

V tem obdobju smo s skupino psihologov v okvirih Medicinsko psihološkega centra Državnega sekretariata notranjih zadev (DSNZ) proučevali delinkventno vedenje mladostnikov in odraslih oseb. Na podlagi tega raziskovanja smo ustvarili uporabno klasifikacijo delinkventov, ki je »za triažo obsojencev vzdržala 44 let«. V dopisovanju z R. L. Jenkinsom z Univerze v Iowi v ZDA sem iz klasifikacije izluščil skupino, katere vedenje je sicer posledica frustracij, vendar se po začetni dezintegraciji osebnosti le integrira (»na nižji ravni«) in oblikuje v trdnejše disocialno vedenje. Z uveljavitvijo termina disocialne osebnosti namesto »psihopata« smo odprli nov pogled na osebe s to deviacijo, ne samo za delinkvente in obsojence, marveč tudi za nekatere osebe iz običajne družbe (Kobal, 1969).³

¹ Miloš Francišek Kobal, dr. med., dr. znanosti, univ. dipl. prav., upokojeni redni profesor psihiatrije, Katedra za psihiatrijo, Medicinska fakulteta, Ljubljana.

² Primerno je, da opozorim na knjigo Šterkove (2007), ki opisuje oba slovenska serijska morilca (Metoda Trobca in Silva Pluta), vključujoč sodnoizvedenska mnenja, ki razkrivajo njune osebnostne značilnosti, o katerih bom govoril v tem sestavku.

³ Ta spoznanja so bila objavljena leta 1969 v prispevku z naslovom Prispevek k etiologiji disocialnih osebnosti (Kobal, 1969). Mineva

2 Zgodovina pojmovanja psihopata in psihopatije

»Psihopat« je tako trdno prisoten v naših besedah in zapisih, da se zdi, kot da bo za vselej med nami, tako v strokovni, še bolj pa laični javnosti. Poimenovanje začne Koch (1891–1893), ki s »psihopatom« hkrati poudari njegovo *manjvrednost*. V nemški klasični psihiatriji so kmalu ugotovili, da so nekateri sicer devirani v vedenju, a v svoji ustvarjalnosti tudi *večvredni* (posebneži med znanstveniki in umetniki na primer). Schneider (1923) je menil, da ne gre za manjvrednosti, marveč za odklonske osebnosti, ki jim zaradi tega pripada atribut »psihopatičnosti«. Imenoval jih je »psihopatske osebnosti«. »Psihopate« je osvobodil izrojenosti in manjvrednosti, a postali so »ponesrečena igra normalnih variacij osebnosti«. Ni se smiselno zadrževati pri njegovih desetih slikah »psihopatov«, ker pripadajo zgodovini.

2.1 Klasifikacije v medicini in sorodnih vedah

Po vztrajnih prizadevanjih nekaterih psihiatrov, o čemer bom poročal v nadaljevanju, smo v psihiatriji nadomestili strokovni izraz »psihopat«, ki je neustrezen, žaljiv in ponižujoč, z izrazom disocialna osebnost. Izraz »psihopat« in njegovo negativno pojmovanje v javnosti ne upošteva osebnostne dinamike in je zato ovira prevzgojnemu prizadevanjem v penologiji, pa tudi v tretmaju in psihoterapiji. »Disocialna osebnost« (Kobal, 1969) izpred petinštiridesetih let je tako sestavni del mednarodnih klasifikacij bolezni.

V današnjem času sta za področje psihiatrije, posledično tudi kriminologije in penologije, sprejeti opredelitvi motene osebnosti,⁴ ki sta zapisani v: Mednarodni klasifikaciji bolezni – MKB-10 (1995) ter Diagnostičnem in statističnem priročniku duševnih motenj ameriškega psihiatričnega združenja (Diagnostic and statistical manual of mental disorders, 2000, 2013).

Disocialna osebnostna motenost je po mednarodni klasifikaciji bolezni opredeljena z značilnim neupoštevanjem družbenih obveznosti in popolno nezainteresiranostjo za čustva drugih. Med vedenjem in veljavnimi družbenimi normami je veliko neskladje. Neugodne izkušnje, vključno s kaznovanjem, vedenja zlahka ne preoblikujejo. Toleranca do

že 45 let od takratne objave, ki služi kot izhodišče za pričujoči prispevek o pojmovanju disocialnih osebnosti.

⁴ V slovenščini je mogoče razlikovati med motnjo in motenostjo. Motnja je kar splošna. Vsakdo ima kakšno motnjo, za katero ve le sam, ali pa jo prakticira s sporazumnim partnerjem. Za razumevanje disocialnih oseb se bom posluževal celostnega opisa osebnosti, torej motenosti.

neuspehov je nizka, prav tako prag za sprostitve agresivnosti, vključno z nasiljem; obstaja tendenca h grajanju drugih in k verjetnim racionalizacijam vedenja, ki spravlja bolnika v spore z družbo.

Ameriški diagnostični priročnik nadomesča »psihopata« z »antisocialno osebnostno motnjo«. Zdi se, da prizadevanja za ustrežnejši naziv in pojmovanje takšnih oseb in s tem za njihovo humanizacijo v mnogoteri praksi izzvenevajo v prazno. »Psihopat« ostaja živo prisoten v razlagah in opisih mnogih strokovnjakov. Če se ozremo na generalno poučenost populacije, ji beseda »disocialna osebnost« ne pomeni nič, zaradi medijev in holivudske filmske produkcije so ji popularni termini »psihopatov« ali »sociopatov« bližji.

Hare (1998) je pomemben raziskovalec na tem področju. Njegova ček lista psihopatij (PCL–R) naj bi učinkovito razlikovala disocialne osebe od drugih delinkventov. Fureham (2012) opiše »psihopata« v poglavju z naslovom »Na videz normalen«.

Prispevek psihologa Theodora Millona, ki uporablja psihopatijo in jo definira kot osebnostno motnjo z deloma značilnim antisocialnim vedenjem, z zmanjšano zmožnostjo za obžalovanje in s slabim nadzorovanjem vedenja, je visoko cenjen na tem področju (Derksen, 1995). Millon (2011) je skupino še notranje diferenciral na *nomadsko*, *zlobno* (angl. *malevolent*), *zavistno* (angl. *covetous*), *rizično* (angl. *risk taking*), *branečo svoj (deviantni) »ugled«* (angl. *reputation defending*), v povezavi z narcisizmom in negativnim potrjevanjem.

Musek in Pečjak (1993: 148) se v Psihologiji izogneta psihopatu z uporabo sociopatije, hkrati pa skušata razložiti tudi disocialnost (z dvojnimi ss!). »Psihopata« so posvojili tudi v otroški in mladostniški psihiatriji ter psihologiji. Janušević (2013) ga predstavi v zborniku Razdiralno vedenje otrok in mladostnikov. Še obsežnejša je pri uporabi izraza psihopat in psihopatija pri otrocih in mladostnikih beograjska pedopsihiatrinja Vera Glišič Rakič (Erić, 2012).

Izkušeni psihiater dr. Miklavž Kušej v interjuru pravi, da »psihopata ne prepoznaš prej kot v enem letu« (Grujičić, 2007). Šterk (2007) s Fakultete za družbene vede v Ljubljani svojo knjigo Serijski morilec podnaslovi: »Normalen psihopat patološke matere«. Đurić dopušča, da je psihopatov v zaporih 25–65 % in pri tem citira Hildebranda et al. iz leta 2004 (v Erić, 2012).

Čeprav sta »psihopatska« in disocialna osebnost glede na MKB 10 sinonimni in je disocialna osebnost obvezna diagnoza v slovenskem zdravstvenem sistemu (in tudi v sodno psihiatričnih ekspertizah), je med »osebnostnimi motnjami«

v slovenskem učbeniku psihiatrije (Tomori in Zihlerl, 1999: 294–296) disocialna osebnost s tem nazivom opisana korektno, vendar malo prej, (Tomori in Zihlerl, 1999: 289) pa jo – »po ameriško« – omenjajo kot antisocialno osebnost. To kaže na manjšo trdnost razlagalcev in tudi terapevtov, ko se srečajo z disocialno osebo, kar jih – večkrat nezavedno – sili v zmedeno uporabo možnih, sicer sinonimnih izrazov.

2.2 Pojavljanje besede psihopat v širšem družbenem okviru

Iz klinične izkušnje vemo, da se je mogoče srečati z osebami z deviantnim vedenjem izven zaporov, pogosto izven ustanov psihiatrije, v »običajni družbi«. Njihovo vedenje ni nič manj uničujoče in obremenjujoče, kot je vedenje tistih, ki jim podeljuje status kazensko pravosodje.

Nekatere razmere so naravnost ugodne, da se v njih ali celo na čelu teh razmer uveljavijo ljudje s hudimi osebnostnimi potezami. Goreta (2004) piše o izkušnjah iz vojn na območju nekdanje Jugoslavije in ugotavlja, da imajo nekateri voditelji »po pravilu« narcisistične ali celo paranoidne značilnosti, da »uspešno« vnesejo lastne travmatske izkušnje v kolektivno travmo in tako ustvarjajo idealno komplementarno povezavo z »njihovim« narodom.

Takšna razmišljanja kar silijo k omembi največjega zločinca dvajsetega stoletja Adolfa Hitlerja. Čeprav se je prav izogibati strokovnim ocenam za osebe, ki jih ni mogoče neposredno »pregledati«, pa je o Hitlerju zbranih toliko podatkov, da je možno ustrezno sklepati. Pri tem se je posebej uveljavila psihoanalitičarka Millerjeva v psihobiografiji o Hitlerju (v Kramžar, 2001). Glede na to lahko s strokovno verjetnostjo Hitlerja uvrstimo vsaj v širši sociopatski krog (Kobal, 2007).

Razmere v naši družbi so ugodne, da se beseda »psihopat« prebudi v svojih razsežnostih. Njegovo nekritično ponavljanje v občilnih in na obeh vodilnih slovenskih televizijah (včasih pomešano s sociopatom ali kar z ameriškim žargonskim poenostavljanjem kot »psycho«) lahko spremljamo s trpkim nasmehom.

Dobro je, da kaj slišimo o tem tudi od tistih z neposrednimi izkušnjami. »Izza rešetk« poroča Kraskova (2013: 24) v časopisu Kralji ulice: »To so t. i. psihopati. Sociopati pa so osebe, ki so zaznamovane s socialnim okoljem ... in so menda največji potencial za strokovne službe v ZPKZ.«

Pomembneje je, da »psihopata« široko propagirajo nekateri, ki so v medicini pridobivali vsaj osnovna znanja o človekovi osebnosti in njenih motnjah. Še kar ustrezno se njegove dinamike loti imunolog Ihan (2012), ki psihopatu

pripiše nevarnost za družbo, kadar ta dobi družbeno moč, kar je seveda upoštevanja vredno. Z neposrednim namigovanjem na Hitlerja zapiše, da je psihopat, takrat ko mu gre za kožo, pripravljen na poteze, ki popolnoma brezumno prizadenejo druge. Isti otroci, ki jih je (kot npr. Hitler) trepljal po ličkih, lahko pristanejo v človeški mesoreznicni in psihopat sploh ne pomisli, da je to kaj posebnega.

Intenzivno se ukvarja s »psihopatom« specialist socialne medicine Dušan Nolimal, najprej že v Mladini (Nolimal, 2013b), nato obsežneje v reviji Zdravniške zbornice Isis junija 2013 s člankom »Psihopatija kot javnozdravstveni problem« (Nolimal, 2013a).

Sploh pa nismo Slovenci edini iznajdljivi pri iskanju »psihopatov« med menedžerji v gospodarstvu. Na Googlu prebiramo sestavek: med 25 podjetniki je eden psihopat, vendar se prikriva s šarmom in s pogovori o poslu. In še: ta posebnost se pokaže štirikrat pogosteje pri vodjih v gospodarstvu kot v splošni populaciji (Macpherson, 2011).

Odkrivanje »psihopatov« kar počez in brez njihovega realnega soočenja s strokovnimi merili je nevarno in tudi neustrezno opravilo. Je pa zahtevno razlikovati med tistimi, ki to dejansko so (o njihovem obstoju v realni družbi ni dvomiti), in med ljudmi, ki le sledijo siceršnji naravi človeka, kot jo je med drugimi opisal Dawkins (2006) v knjigi o »sebičnem genu«. Ko se je pri nas zaključil ideološki poskus sodelovanja ljudi in medsebojnega spoštovanja (t. i. samoupravljanje), njegovo mesto prevzame praksa neobčutljivosti za druge in izkoriščanja za vsako ceno. V tem vrenju se pri posameznikih pogosto pokažejo posamezni vedenjski vzorci, ki jih sicer – v klinični presoji – pripišemo nekaterim motenim osebam.

3 Kaj je disocialna osebnostna motenost in zakaj je disocialnost primernejša od sicer sinonimne psihopatije?

Obe mednarodni klasifikaciji izčrpa bistvene značilnosti disocialno deviiranih oseb, pa tudi izhodišča, ki jih je leta 1941 v svojem delu »The mask of sanity« postavil Cleckley (1982) in pomembno vplival na vse proučevalce tega področja.

Vedenja takšnih oseb ni mogoče izpuščati iz znanstvenih kriminoloških študij (Vodopivec, Bavcon, Kobal in Skalar, 1966), interdisciplinarno sem to poskušal opraviti v *Psihopatologiji za varnostno in pravno področje* (Kobal, 2007).

Po tradiciji se ustavljamo pri vzrokih za motenost in najprej zadenemo na heredito (dednost). Množica podatkov (še) ne ustvari pretirane zanesljivosti. Uporabna je Schleifferjeva

(1993) o posvojenih otrocih motenega očeta in/ali matere, ki odraščajo v družinah brez teh posebnosti; razdiralno, nasilno, disocialno vedenje mnogih otrok in mladostnikov se pojavlja in prevladuje kljub življenju v »urejenih« družinah.

Takšno spoznanje se neposredno navezuje na nevrobiološke ugotovitve. Teh je sicer množica, vendar vse ne vzdržijo praktične zanesljivosti in diskriminativnosti. Zanimiva je študija na tri tisoč osebah v osmih penalnih ustanovah v dveh državah ZDA s slikanjem možganov z magnetno resonanco (Anderson, Steele, Maurer, Bernat, in Kiehl, 2015). Pri osebah, ki jih dosledno poimenuje psihopate, odkriva posebnosti v »paralimbičnem sistemu«, torej v možganskih strukturah možanskega debla iz orbitalne skorje v njeno sprednjo cingularno vijugo (Anderson et al., 2015). Če posebnosti prevedemo v vedenje, smo pri eni tistih objektivnih predstruktur vedenja, kot so jih odkrivali v poskusih z živalmi z odstranjenjo možganske skorje: od nje neodvisen vedenjski vzorec. Leta 1969 smo domnevno v populaciji proučevanih oseb morebitno predstrukturo poimenovali »predstruktura latentnega, a trajno naravnane nekonformizma« (Kobal, 1969). V najnovjšem času, oziraje se tudi na takratno domnevo, pri mnogih tako deviranih mladostnikih odkrivajo kot osnovni motnji neobčutljivost in brezčustvenost. Ta motenost je že našla mesto v posebnem razdelku V. izdaje Diagnostičnega in statističnega priročnika (angl. *callous, unemotional interpersonal style*, skrajšano kar *CU osebnostna motenost*) (Herpers, Rommelse, Bons, Buitelaar in Scheepers, 2013).

Ugotovljene biološke posebnosti in tiste, ki jih bodo še odkrili, dobivajo svojo vedenjsko podobo v realnih življenjskih okoliščinah, ki jo za posameznika po pravilu (s številnimi, navadno travmatičnimi izjemami) predstavlja družina. V njej prihaja do tistega, čemur (ne)upravičeno pravimo »vzgoja«, in sicer v vseh obdobjih otrokovega življenja, vendar po naših raziskavah (Kobal, 1970), v posebej obremenjujočem obdobju otrokovega življenja med drugim in četrtem letom njegove starosti. Strukturiranje njihove osebnosti se bolj ali manj očitno zaključí v adolescenci.

Če ostanemo pri družini takšnega otroka/mladostnika – večinsko smo našli v njej očeta, ki je bil nasilen in za otroka ogrožujoč (da je bil večkrat odvisen od alkohola, ne kaže niti omenjati), mati pa je bila dogajanju v družini prav mazohistično vdana, do otroka tudi (preveč) zaščitniška. Pomemben del otrok/mladostnikov z razdiralnimi, nasilnimi, disocialnim vedenjem živi le z materjo (ki ji evfemistično pravimo »samohranilka«), večkrat z otroki različnih očetov. Poleg morebitnega občasnega prihajanja očeta v njihovo bližino se jih še mnogo drugih vtika v njihovo življenje, pogosto na krut in ogrožujoč način.

Resničnost vedenja otroka, mladostnika, odraslega v razdiralnosti, nasilnosti, manipulativnosti, v razdiralnem in/ali delinkventnem ravnanju zlahka zatemni drugo stran njihove osebnosti. Kabinetnim proučevalcem, ki se po pravilu nikoli ne srečajo z dejanskimi osebami, ostanejo le zunanja dejstva. Razumevanje skritih plasti proučevanih osebnosti vodijo k drugačnim spoznanjem in razmislekom. Če slišimo ali neposredno izvemo za različne oblike mučenja otroka/mladostnika, zlasti z impulzivnim in nevzdržnim pretepanjem (Putman, 1999), se vprašamo po odzivu organizma in njegovih duševnih obrambah. Na eni strani je to identifikacija z nasilnežem, na drugi strani pa potiskanje objektivne krivde v nezavedno in odzivanje – v različnih stopnjah in načinih – njegovih kontrolnih in zavornih mehanizmov, ki jim v običajni govorici pravimo vest, analitično pa (kruti) Nadjaz. Sledimo Parinovicu (1961) zapisom o »obrambnih mehanizmih psihopatov« in Lacanovicu (v Završnik, 2009) pojmovanju subjektivno »zločinovih superega«. V ravnanju posamezne osebe spoznavamo težnjo po samokaznovanju, recimo najbolj drastično, s samopoškodbami, poskusi samomorov in celo samomori, kar velja tudi za dve slovenski osebi, opisani med serijskimi morilci (Šterk, 2007).

Zato smo v svojo definicijo disocialno motene osebnosti zapisali ugotovitev: »Konflikt v svoji nezavedni, dinamični vsebini terja izrinjenje tesnobe in krivde, pa se bolj ali manj trajno ali v prebojih razrešuje z negativnim samopotrjevanjem navzven in/ali samokaznovanjem (istočasna hetero- in avtoagresivnost).« (Kobal, 2007: 156)

Ob strani puščam sicer množično odvisnost teh oseb od alkohola in drugih drog, kar v smislu teorije, ki jo zagovarjam, ocenjujem kot način samokaznovanja in samouničevanja. S tem smo se učinkovito oddaljili od »psihopata« v pojmovanju zgolj kot neprijetne, ogrožujoče in vedenjsko nepopravljive osebe.

V preteklosti smo se o klasifikaciji duševnih motenj pogovarjali z N. Sartoriusom, ki je bil v Svetovni zdravstveni organizaciji (SZO) pomemben (so)ustvarjalec njihove klasifikacije. Med obiskom v Ljubljani sem mu predstavljal te, v dvojno smer naravnane osebe, in predlagal, da ostanemo pri disocialni osebnosti motenosti, dokler stroka ne najde primernejšega naziva. O tem sva si dopisovala s K. Klüwerjem (Therapeutisch-pedagogisches Jugendheim Haus Sommerberg pri Kölnu, Nemčija), ki je bil pomemben svetovalec SZO in je tudi sam uporabljal, podobno kot pri nas psiholog in psihoterapevt L. Bregant, za mladostniško delinkventnost (ne popolnoma ustrezno) izraz »disocialnost« (Klüwer, 1969). Ta opis, brez »psihopata« seveda, je za zdaj primeren, saj predpona »dis« vsaj približno pojasni dvojnost narave tako deviranih oseb. Antisocialna osebnost ameriških

avtorjev in klasifikacij z »anti« poudarja le eno stran sicer obsežnejše deviiranosti.

V najnovejšem času slovenske razvojne psihiatrije/psihologinje (in seveda maloštevilni moški med njimi) uporabijo za nekatere otroke/mladostnike razdiralno/nasilno vedenje, kar je zanesljivo bolje od »psihopatije« (Gorenc in Anderluh, 2013).

V tem članku ne bo govora o *tretmaju* disocialnih oseb, saj je namenjen pojasnjevanju različnosti v terminologiji in njihove veljave pri ustrežnejšem razumevanju in obravnavanju teh oseb. Načela in uspešnost tretmaja omenjam na drugem mestu (Kobal, 2002), pri čemer opozarjam, da je bil v Sloveniji možen zaradi posameznih psihiatrov in psihologov bolj v okvirih njihovega entuziazma in prizadevanja kot splošno družbeno vodilo. Oddelek za forenzično in socialno psihiatrijo (OFSP) psihiatrične klinike v Ljubljani, kjer smo lahko poročali o uspešnih tretmajskih rezultatih pri deviiranih osebah (Kobal in Žagar, 1994), so ukinili, prav tako ni več pravih socioterapevtskih prizadevanj v zaporih. Tretmajski odnos do deviiranosti tako še čaka.

4 Zaključek

Z avtoriteto Svetovne zdravstvene organizacije in zahtevano uporabo mednarodne klasifikacije bolezni (Mednarodna klasifikacija bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene – MKB-10, 1995) se na Slovenskem v zdravstvu in seveda psihiatriji ter forenzični psihiatriji za motenost uporablja strokovni izraz disocialna osebnostna motenost (F 60.2). Tako si – po petinštiridesetih letih – ne kaže pripisovati zaslug pri uporabi tega naziva, tako v pravnih postopkih, v morebitnem zdravljenju in seveda v izvedenstvu. Prevladuje vtis, da mnogi strokovnjaki to storijo s stisnjenimi zobmi. So pa seveda nekateri, ki se ob priložnosti raje obrnejo k besedi »psihopat«. Praktikom v pravosodju je ta beseda blizu, disocialna osebnost se le počasi prebija v uporabo skozi izvedenstvo, če jo seveda izvedenec uporabi.

»Psihopat« je živ in prisoten v obširnem strokovnem svetu. Internet nas obvešča o široki uporabi te besede v ZDA. V bistvu se zdi uporaba besede »psihopat« namesto katere druge, ki je primernejša, nesmiselna. Ko je Koch davnega leta 1891 govoril o njegovi »manjvrednosti«, je »manjvrednost« v diagnostiki in pri obravnavanju še nekaj pomenila. Čisti »psihopat« pa v prevodu pomeni tistega, »ki trpi na duši« in takšnih je verjetno kar večina ljudi.

S »psihopatom« so povezani jeza, sovraštvo in odpor do takšnih oseb. V knjigi o psihologiji Fureham (2012: 25) v zaključnem stavku o »psihopatih« trdi: »Včasih se zdi ozna-

ka, da so antisocialni, odločno premila zanje.« Če skušam ta stavek razumeti, pomeni, da prizadete osebe v tej družbi ne morejo pričakovati »pravičnosti«, kaj šele tretmaja, pričakujejo pa lahko maščevalnost.

Menim, da je čustvena in razumska uporaba besede »psihopat« ovira za raziskovanje pojava, še bolj pa za tretma deviantnih oseb te vrste. Osebe s to motnjo hudo ogrožajo funkcionalnost družbe. Prizadevajo medčloveške odnose, so delinkventni in pomemben del socialne patologije. Nevarnost narašča, če se njihovo število povečuje in če, kljub delinkventnosti, zavzemajo vodilna in druga življenjska področja, recimo tudi v gospodarstvu, financah in politiki. Raziskovanja tega pojava je kar nekaj. V prednosti so strokovnjaki v ZDA z raziskavami večinoma pod naslovom besede »psihopat«. V naših razmerah je strokovnjakov premalo, da bi resneje posegli v problem in obširneje proučevali njegovo pojavnost, pomen in globino. Lahko pa smo kritični in se skušamo izogibati označitvam, ki pomenijo dehumanizacijo in stigmatizacijo posamezne osebe ter njeno, vsaj mentalno, evtanazijo. Širša uporaba disocialnosti, ki je sicer še vedno premalo destigmatsijska, lahko pomeni vsaj skromen začetek drugačne obravnave te vrste deviiranosti.

Literatura

1. Anderson, N. E., Steele, V. R., Maurer, J. M., Bernat, E. M. in Kiehl, K. A. (2015). Psychopathy, attention, and oddball target detection: New insights from PCL-R facet scores. *Psychophysiology*, 52(9), 1194–1204.
2. Cleckley, H. M. (1982). *The mask of sanity* (Rev. ed.). New York: Mosby Medical Library.
3. Dawkins, R. (2006). *Sebični gen*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
4. Derksen, J. (1995). *Personality disorders: Clinical and social perspectives*. Chichester: Wiley.
5. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed.). (2000). Washington: American Psychiatric Association.
6. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). (2013). Washington: American Psychiatric Association. Pridobljeno na <http://dsm.psychiatryonline.org/doi/book/10.1176/appi.books.9780890425596>
7. Erić, L. (ur.) (2012). *Psihodinamična psihiatrija. Del 4, Motnje osebnosti*. Ljubljana: Hermes Ipal.
8. Fureham, A. (2012). *Psihologija, najpomembnejša dognanja človeštva*. Maribor: Videotop.
9. Gorenc, M. in Anderluh, M. (ur.) (2013). *Razdiralno vedenje otrok in mladostnikov na stičišču strokovnih služb: zbornik*. Ljubljana: Združenje za otroško in mladostniško psihiatrijo.
10. Goret, M. (2004). *Forensic psychiatry, psychoanalysis and criminal law*. Zagreb-Vrapče: Medicinska naklada.
11. Grujičić, B. (13. 3. 2007). *Miklavž Kušej, sodni izvedenec psihiatrične stroke: Psihopata ne prepoznaš prej kot v enem letu*. Pridobljeno na <http://www.branka.si/?p=171>
12. Hare, R. D. (1998). The Hare PCL-R: Some issues concerning its use and misuse. *Legal and Criminological Psychology*, 3(1), 99–119.

13. Herpers, P. C., Rommelse, N. N., Bons, D. M., Buitelaar, J. K. in Scheepers, F. E. (2012). Callous-unemotional traits as a cross-disorders construct. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(12), 2045–2064.
14. Ihan, A. (2002). *Državlanski eseji: o fiziologiji človeške moralnosti*. Ljubljana: Študentska založba
15. Januševič, P. (2013). Psihološke značilnosti otrok in mladostnikov z agresivnim vedenjem in ocenjevanje tveganja za agresivno vedenje mladostnikov. V M. Gorenc in M. Anderluh (ur.), *Razdiralno vedenje otrok in mladostnikov na stičišču strokovnih služb: zbornik* (str. 19–27). Ljubljana: Združenje za otroško in mladostniško psihijatrijo.
16. Klüwer, K. (1969). Stationäre Psychotherapie bei Jugendlichen Dissozialen. V G. Biermann (ur.), *Handbuch der Kinderpsychotherapie* (Bd. 2, str. 808–817). München: Reinhardt.
17. Kobal, M. (1969). Prispevek k etiologiji disocialnih osebnosti. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 20(4), 231–237.
18. Kobal, M. (1970). *Reintegracija vedenja in rigidnost motenih osebnosti* (Doktorska disertacija). Ljubljana: Medicinska fakulteta.
19. Kobal, M. F. (2002). Razlikovanje med kazenskopravno opredeljenim vedenjem ter delinkventnim vedenjem disocialnih oseb. V G. Meško (ur.), *Vizije slovenske kriminologije* (str. 93–95). Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
20. Kobal, M. F. (2007). *Psihopatologija za varnostno in pravno področje*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
21. Kobal, M. F. in Žagar, D. (1994). An open forensic psychiatry ward organised as therapeutic community. *Therapeutic Communities*, 1(4), 265–272.
22. Koch, J. L. A. (1891–1893). *Die psychopathischen Minderwertigkeiten*. Ravensburg: Maier.
23. Kramžar, B. (6. 1. 2001). Starši, si vzgajate svojega neonacista? *Delo, Sobotna priloga*, str. 14–15
24. Kraskova, Z. G. (2013). Izza rešetk: vzbujanje strahu. *Kralji ulice*, (90), 24. Pridobljeno na <http://www.kraljiulice.org/library/892/kralji-ulice-90-november-2013.pdf>
25. Macpherson, D. (2011). One in 25 bosses 'is a psychopath' but hides it with charm and business-speak. *Mail Online News*. Pridobljeno na <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2032912/One-25-bosses-psychopath-hides-charm-business-speak.html>
26. *Mednarodna klasifikacija bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene – MKB-10*. (1995). Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja RS.
27. Millon, T. (9. 3. 2011). *Guest post: Antisocial personality subtypes*. Sociopath World. Pridobljeno na <http://www.sociopathworld.com/2011/03/guest-post-antisocial-personality.html>
28. Musek, J. in Pečjak, V. (1993). *Psihologija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
29. Nolimal, D. (2013a). Psihopatija kot javnozdravstveni problem. *Isis*, 22(6), 19–26.
30. Nolimal, D. (2013b). Psihopatska podoba politike. *Mladina*, (13), 18–23.
31. Parin, P. (1961). Die Abwehrmechanismen der Psychopathen. *Psyche*, 15(5), 322–329.
32. Putnam, F. W. (1999). *Childhood maltreatment and adverse outcomes: A prospective developmental approach*. Predstavitev na American Psychiatric Association 152nd Annual Meeting »The Clinician«, Washington.
33. Schneider, K. (1923). *Die psychopathischen Persönlichkeiten*. Leipzig; Wien: F. Deuticke.
34. Schleiffer, R. (1993). Dyssocial disorders of adopted adolescents: A clinical empirical study. *Zeitschrift für Kinder- und Jugendpsychiatrie und Psychotherapie*, 21(2), 115–122.
35. Šterk, K. (2007). *Serijski morilec: normalen psihopat patološke matere*. Ljubljana: Študentska založba.
36. Tomori, M. in Zihlerl, S. (ur.) (1999). *Psihiatrija*. Ljubljana: Littera picta.
37. Vodopivec, K., Bavcon, L., Kobal, M. in Skalar, V. (1966). *Kriminologija*. Zagreb: Narodne novine.
38. Završnik, A. (2009). *Homo criminalis: upodobitve zločinskega subjekta v visokotehnoški družbi tveganja*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Dissocial Personality Disorder – Forty Five Years Later

Miloš Francišek Kobal, Ph.D. in Medicine, LL.M., retired Professor of Psychiatry, Department of Psychiatry at Faculty of Medicine, Ljubljana.

A dissocial personality disorder is as a term included in the International Classification of Diseases (ICD-10), and it is more adequate than the word psychopath, which is still widely used in professional and popular literature, including the mass media. The inadequacy of the word »psychopath« is obvious, since it represents an insult and degradation of the person concerned and says nothing about his or her dynamic. By using the prefix DIS, the duality in the behaviour of such persons is admonished: negative self-appraisal in antisociality on one hand, open or covert self-punishment on the other. The adequate use of the term dissociality includes the personality dynamics, which is presumed as the basis for their treatment, reeducation and rehabilitation. Because the behaviour of these people is, as a rule, contrary to the Criminal Code and other laws, the importance of understanding the antisocial personality in criminological and general social practice is great.

Keywords: dissocial personality disorder, psychopathy, social position